

LBRIS

We know
books

LINDA JAIVIN

**CEA MAI SCURTĂ
ISTORIE
A CHINEI**

**De la vechile dinastii
la superputerea modernă -
o repovestire pentru vremurile noastre**

Traducere din limba engleză
COSMIN NEDELCU

LITERA
București

LBRIS

We know
books

*The Shortest History of China
From the Ancient Dynasties to a Modern Superpower –*

A Retelling for Our Times

Linda Jaivin

Copyright © 2021 Linda Jaivin

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Cea mai scurtă istorie a Chinei

*De la vechile dinastii la superputerea modernă –
o repovestire pentru vremurile noastre*

Linda Jaivin

Copyright © 2026 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză de Cosmin Nedelcu

Editor: Vidrașcu și fiii

Coordonator serie: Georgiana Bărbulescu-Harghel

Redactor: Constantin Furtună

Corector: Rodica Crețu

Copertă: Flori Zahiu-Popescu

Tehnoredactare și prepress: Ana Vărtosu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
JAIVIN, LINDA

Cea mai scurtă istorie a Chinei: de la vechile dinastii
la superputerea modernă – o repovestire pentru
vremurile noastre / Linda Jaivin; trad. din lb. engleză
de Cosmin Nedelcu. – București: Litera, 2026

ISBN 978-630-355-692-5

I. Nedelcu, Cosmin (trad.)

94

CUPRINS

Introducere II

1. **Origini:** Un ou eclozează
și o civilizație se naște 21
2. **Dinastia Zhou:** De la guvernarea
ideală la Statele Combatante 31
3. **Dinastia Qin:** Unificare, tiranie
și „tot ce este sub cer” 43
4. **Dinastia Han:** Intrigi, inovații
și un scurt interregn 53
5. **Marea dezbinare:** Trei Regate, două
femei războinice, Șapte Înțelepți
și o Pulbere din Cinci Minerale 67
6. **Dinastia Tang:** De la Epoca de Aur
la Cântecul Regretului Etern 81
7. **Dinastia Song:** Protosocialiști,
neoconfucianiști și viață urbană 99
8. **Dinastia mongolă Yuan:** De la „măcelul
glorios” la Orașul Splendid 115
9. **Dinastia Ming:** Splendoare și decădere 125
10. **Dinastia manciuriană Qing:**
Anevoiosul drum către modernitate 145

11. Republica: Speranțe mari și trădări mârșave 173
12. Invazia japoneză și războiul civil: Republica se dezintegrează 187
13. Anii lui Mao: Revoluție continuă 205
14. Epoca reformelor: Prosperitatea și nemulțumirile ei 235
15. Noua eră a lui Xi Jinping: Ascensiunea Lupilor războinici 263

Mulțumiri 283

Lecturi suplimentare 287

Note 289

Surse imagini 303

Indice 305

*În amintirea părinților mei, Lewis și Naomi Jaivin,
care m-au încurajat să studiez orice îmi stârnea
interesul. Ceea ce mă interesa era China.*

EPOCA PALEOLITICĂ
(acum 2,5 milioane de ani)

EPOCA NEOLITICĂ
(10 000–2070 î.Hr.)

EPOCA ANTICĂ
(2070–221 î.Hr.)

EPOCA IMPERIALĂ
(221 î.Hr.–1911 d.Hr.)

EPOCA MODERNĂ
(1912–prezent)

We know books

Împăratul Galben și Împăratul de Foc
(cca 2852–2070 î.Hr.)

dinastia Xia (2070–1600 î.Hr.)

dinastia Shang (1600–1050 î.Hr.)

dinastia Zhou, de Vest și de Est, inclusiv perioada Statelor Combatante (1050–221 î.Hr.)

dinastia Qin (221–206 î.Hr.)

dinastia Han de Vest (202 î.Hr.–8 d.Hr.),
dinastia Han de Est (25–220 d.Hr.)

perioada celor Trei Regate și dezbinarea generală (cca 208–265)

dinastia Jin (266–420)
perioada celor Șaisprezece Regate (304–439)

dinastiile de Nord și de Sud (439–581)
dinastia Sui (518–618)

dinastia Tang (618–907)

perioada celor Cinci dinastii și Zece Regate
(907–979)
dinastia Liao khitană (907–1125)

dinastia Song de Nord (960–1127), dinastia Jin jurchenă (1115–1234), dinastia Song de Sud (1127–1279)

dinastia Yuan mongolă (1271–1368)

dinastia Ming (1368–1644)

dinastia Qing manciuriană (1644–1911)

Republica Chineză (de pe continent, 1912–1949; Taiwan, 1949–)

Republica Populară Chineză (1949–prezent)

Omul Pekin

Civilizația Fluviului Galben

Oase oraculare

I Ching (Cartea prefacerilor)
Arta războiului
Confucius, Mencius, Laozi, Hanfeizi

Unificarea

Inventarea hârtiei, a busolei și a tiparului prin xilogravură, Drumurile Mătăsii, Rebeliunea lui Wang Mang (8–25 d.Hr.)

Bătălia de la Stânca Roșie (208)

Reuniunea de la Pavilionul Orhideelor (353)

Marele Canal

Răspândirea budismului
Epoca de Aur a Poeziei
Rebeliunea lui An Lushan (755–763)

Legarea picioarelor

Neoconfucianism, urbanizare

Kublai Han, Marco Polo

Orașul Interzis
Epoca de aur a romanului
Explorările maritime ale lui Zheng He

Cucerirea regiunilor Xinjiang și Tibet, Războaiele Opiului

Reforma de O Sută de Zile, Revoluția Republicană

Epoca Liderilor Militari, invazia japoneză și rezistența, războiul civil

Marele Salt înainte, Revoluția Culturală, moartea lui Mao, Epoca Reformelor a lui Deng Xiaoping, „Noua Eră” a lui Xi Jinping

primii aborigeni australieni
(acum 50 000 de ani)

Stonehenge (cca 3000 î.Hr.)
Marea Piramidă din Giza (cca 2680 î.Hr.)

Extincția mamuților (cca 1650 î.Hr.)

Buddha, Platon, Aristotel, Socrate

Piatra de la Rosetta (196 î.Hr.)
Imperiul Roman (27 î.Hr.–476 d.Hr.)

Civilizația mayașă clasică

Evul Mediu
Mohamed (571–632)

Civilizația vikingă
Imperiul Ghanez

Dinastia Goryeo (Coreea)
Bătălia de la Hastings (1066)

Epoca de Aur a Islamului, Cruciade

Renașterea europeană

Imperiul Inca
Epoca Explorărilor

Iluminism, Epoca Imperialismului și Colonialismului

Revoluția industrială

Primul Război Mondial, fondarea Uniunii Sovietice, al Doilea Război Mondial

Războiul din Coreea, Războiul Rece, disoluția Uniunii Sovietice, 11 Septembrie 2001, pandemia de COVID-19

Intervalele lipsă și suprapunerile datelor reprezintă perioadele de haos, rebeliune și dezbinare. Datele anterioare dinastiei Han sunt aproximări.

Nimic din ceea ce ține de China nu este mic ca dimensiune. Având vreo 1,4 miliarde de oameni, RPC se făleşte cu cea mai mare populație a lumii – aproape unul din cinci oameni de pe Pământ (fără să socotim alte 45 de milioane de oameni din întreaga lume care se identifică drept chinezi). Cu o suprafață de 9,3 milioane de kilometri pătrați, ocupă a treia masă continentală după Rusia și Canada, împărțind granițe cu 14 națiuni. RPC este cea mai mare națiune comercială din lume și a doua economie mondială, o forță din punctul de vedere al producției și o putere militară hotărâtă, armata ei fiind mai mare decât orice altă forță armată națională. Totodată, RPC joacă un rol din ce în ce mai însemnat în instituțiile globale și în afacerile internaționale.

Inițiativa Belt and Road a RPC, în valoare de trilioane de dolari – cu proiecte în țări cât se poate de diferite, precum Afghanistan, Ecuador, Bahrain, Bulgaria, Ethiopia și Vietnam –, este cel mai ambițios proiect global de construcții în infrastructură din istorie. De multe ori, proiectele interne sunt la fel de monumentale, fie că implică ridicarea unor baraje gigantice, instituirea unor sisteme de supraveghere omniprezente sau crearea celei mai lungi legături fixe din largul mării de pe planetă, podul Hong Kong–Zhūhăi–Macao, cu o lungime de 55 de kilometri. De asemenea, RPC este lider în domeniul inteligenței artificiale, al tehnologiei verzi și al infrastructurii rețelelor de comunicații, propunându-și să devină liderul mondial în știință și tehnologie până în 2050.

Ascensiunea Republicii Populare a stârnit o serie de reacții peste hotare, inclusiv îngrijorări legate de operațiuni de influențare politică și de încălcări ale drepturilor omului. Insistența Běijīngului de a defini drepturile omului într-o manieră diferită față de Occident nu îi liniștește din cale-afară

pe criticii săi. Chiar dacă PCC pretinde că ar vorbi în numele tuturor celor 1,4 miliarde de cetățeni chinezi, istoria ne arată cu claritate că oamenii acestui ținut măreț au adoptat dintotdeauna o gamă largă de poziții intelectuale, filosofice, politice și culturale.

China este diversă din multe puncte de vedere. Dacă peste 90% din populație se declară de etnie han, restul aparțin altor 55 de grupuri etnice, printre care uiguri, mongoli și tibetani. Mulți vorbesc limbi distincte și își păstrează propriile practici religioase și culturale, în pofida presiunilor de asimilare. La rândul ei, populația han se poate identifica cu diferite culturi și subculturi regionale, vorbind dialecte diferite, unele neinteligibile reciproc, cum ar fi cel shanghaienez și cel cantonez – acesta din urmă având mai mulți vorbitori nativi (peste 62 de milioane) decât limba italiană. Limba națională, pǔtōnghuà, numită uneori mandarină, este o limbă artificială. În 2013, însuși Ministerul Educației din RPC recunoștea că este vorbită cu o fluență nativă de mai puțin de 10% din populație, doar 30% vorbind-o cât de cât, cu toate că își propunea să schimbe această situație.¹

Cei din nord preferă grâul, iar cei din sud, orezul, dar nu întotdeauna; unii chinezi nu se ating niciodată de ardeii iuți, în vreme ce alții nu pot să gătească fără ei. Locuitorii din Beijing se plâng că cei din Shanghai sunt mercantili și meschini; locuitorii din Shanghai ripostează: cei din Beijing au inima largă, însă sunt bătărași. În fața diversității chinezești, toate stereotipurile se destramă. Printre cetățenii RPC se numără fermieri de subzistență și miliardari care călătoresc cu avioane private prin toată lumea, călugări budiști și proprietari de cluburi de noapte, feministe înflăcărate și patriarhi neînduplecați, artiști de avangardă și ingineri aerospațiali, păstori

de turme de iaci și creatori de filme de animație, activiști prodemocrație și comuniști loiali. Pot să locuiască în blocuri de apartamente impozante, în case cu curte construite după un proiect vechi de 2 000 de ani, în case somptuoase în stil european, în case comune, în locuințe lacustre, în iurte, ba chiar și în peșteri amenajate. Pot fi pasionați de operă în stil tradițional, de operă occidentală, de punk, de cântece difonice, de canto-pop, șah, jocuri video, de telenovele coreene, caligrafie, fotografie, dansuri de societate, dans cu evantaie, de toate sau de nici una dintre cele de mai sus.

Peisajul intens urbanizat al celor 23 de provincii și cinci „regiuni autonome” (Guāngxī, Mongolia Interioară, Tibet, Nín-xiā și Xinjiang) ale Chinei este la fel de variat ca populația sa, de la stepe înghețate la insule tropicale, jungle, deșerturi, ținuturi agricole fertile, munți înalți și lunci joase. RPC se mândrește cu câteva dintre cele mai populate orașe de pe Pământ. Cele patru municipalități ale sale cu statut de provincie includ Chóngqìng, căminul a mai bine de 30 de milioane de oameni, și Shànghǎi, cu peste 26 de milioane. Pe lângă Yangtze – al treilea cel mai lung fluviu din lume –, șase dintre râurile importante ale Asiei izvorăsc din Tibet: Ind, Gange, Brahmaputra, Irrawaddy, Salween și Mekong. Construcția barajelor în amonte, a minelor și a proiectelor de irigații, chiar și împădurirea podișului Tibet, toate au implicații asupra siguranței aprovizionării cu apă pentru aproape jumătate din populația lumii. Angajamentul președintelui Xí Jìnpíng în fața Organizației Națiunilor Unite din septembrie 2020, conform căruia China își va reduce emisiile nete de carbon la zero până în 2060, dacă este onorat, ar putea să ajute la combaterea schimbărilor climatice și chiar la deciderea viitorului planetei.

Un discipol l-a întrebat o dată pe Confucius (551–479 î.Hr.) care ar fi primul lucru pe care l-ar face dacă ar fi la conducere. Confucius i-a răspuns: „Aș corecta numele”. I-a explicat: „Dacă numele nu-s corecte, dacă nu se potrivesc cu realitățile, limba nu are obiect. Dacă limba este lipsită de obiect, acțiunea devine imposibilă – și, prin urmare, toate treburile omenești se dezintegrează, iar gestionarea lor devine fără noimă și imposibilă.”⁴²

Prima apariție a numelui „China” într-o limbă europeană se găsește într-un text spaniol din secolul al XVI-lea.³ Cuvântul pare să provină din referințele la antica dinastie Qín (221–206 î.Hr.), prin sanscritul चीन (cīna) și japonezul 支那 (shina). În limba chineză, cea mai comună expresie pentru China în sensul unei națiuni este Zhōngguó 中國 (中国 în caractere simplificate – mai multe detalii despre ele imediat). Această expresie datează de acum 3 000 de ani, dintr-o compilație antică de poezii și cântece, *Cartea cântecelor*. Zhōng 中 înseamnă mijloc sau centru. Al doilea caracter, guó 國, conține o gură, kǒu 口, reprezentând poporul, și un pumnal-topor, gē 戈, având o semnificație defensivă, într-o îngrădire, wéi 衛. La origine, guo se referea la un oraș fortificat, de-abia ulterior ajungând să însemne un regat și în cele din urmă un stat național. Chiar dacă Zhongguo este tradus adeseori drept „Regatul de Mijloc”, zhong se referea inițial mai degrabă la centrul regatului sau al orașului decât la faptul că regatul în sine se găsea în centrul lumii.

O altă trimitere populară la China este Zhōnghuá 中華. Huá 華 poate să însemne splendoare, strălucire sau prosperitate. Acesta a fost numele unuia dintre cele două triburi antice de coloniști așezate de-a lungul Fluviului Galben, din care chinezii han susțin că s-ar trage. Zhonghua nu se referă neapărat

la un anumit teritoriu, cât la o civilizație, înglobând noțiuni de mit, legendă, istorie și cultură. Acoperă lumea chineză în ansamblul ei, radiind din China continentală, Taiwan și Hong Kong până în comunitățile din diaspora, de la Canberra la Kuala Lumpur, din Singapore în Senegal. Deși există și alte expresii care au înțelesul de China, este rezonabil să spunem că ideea de China se află undeva între *Zhongguo* și *Zhonghua*. Hărțile care apar în această carte nu sunt ale RPC, ci ale teritoriului care face parte acum sau a făcut parte la un moment dat din ceva înțeles drept *Zhongguo* sau *Zhonghua*.

În cea mai mare parte a istoriei, oamenii s-au identificat cu dinastia lor, ei fiind mai degrabă bărbați sau femei din Táng, de exemplu, decât „chinezi“. De-abia după ce o revoluție republicană a răsturnat ultima dinastie, Qīng, în 1911, țara a încorporat „China“ în denumirea ei. Atât Republica Chineză, întemeiată în 1911, cât și Republica Populară Chineză de după 1949 folosesc mai degrabă *Zhonghua* decât *Zhongguo* pentru a desemna China.

Confucius avea de asemenea intenția de a folosi principiul cunoscut drept corectarea numelor pentru a-i indica pe cei privilegiați să vorbească. Au trecut mai bine de 40 de ani de când am început să studiez istoria și limba chineză, să trăiesc în China și să călătoresc îndelung prin China continentală, Taiwan și Hong Kong. Deși nu sunt chinezoaică, mă simt îmbărbătată de cuvintele istoricului Liú Xù (887–947), care a tras din șah următoarele învățăminte despre scrierea istoriei: „Cei care participă la joc nu văd la fel de limpede precum cei care îl urmăresc din afară“.⁴

Multe personaje și evenimente istorice chineze sunt marcate de controverse. Confucius promova moderația în toate lucrurile și o ierarhie socială strictă. Oare ideile sale au asigurat

stabilitatea și continuitatea civilizației chineze sau au împiedicat China să progreseze? Gânditorii chinezi dezbat cu înflăcărare ideile lui Confucius de mii de ani. Voi face tot ce-mi stă în putință ca să prezint într-o manieră echilibrată diversele perspective asupra acestui subiect și a altora – sau măcar să iau notă de existența lor. S-ar putea ca unii cititori să considere acest lucru incomod sau conflictual din punct de vedere politic. Eu sunt loială adevărului istoric, așa cum pot să îl înțeleg cel mai bine.

Pentru transcrierea cuvintelor și a denumirilor chinezești din cartea de față, folosesc hànyǔ pīnyīn, sistemul oficial de romanizare adoptat în RPC, cu excepția cazurilor în care o ortografie mai veche le va fi mai familiară cititorilor – Confucius, nicidecum Kǒngzǐ, Sun Yat-sen în loc de Sūn Zhōngshān, Chiang Kai-shek în detrimentul lui Jiǎng Jièshí, Fluviul Yangtze și Fluviul Galben, mai degrabă decât Chángjiāng și Huáng Hé, precum și *I Ching* pentru cartea antică de divinație *Yì Jīng*, de exemplu. Folosesc *Dào Dé Jīng* în locul poate mai familiarului *Tao Te Ching* pentru textul clasic daoist („taoist“), căci este mai apropiat de pronunția propriu-zisă; tot așa, Sūnzǐ în loc de Sun Tzu pentru autorul *Artei războiului*. Termenii „cancelar“ și „prim-ministru“ indică, ambii, principalul dregător de la curtea unui împărat.

Chineza este o limbă tonală – intonația cu care sunt rostite cuvintele este esențială pentru înțelesul acestora. Când folosesc pinyin, adaug diacritice pentru a indica cele patru tonuri ale putonghua când un cuvânt apare prima oară, precum și în indice, unde pot fi găsite și caracterele chinezești pentru numele persoanelor.

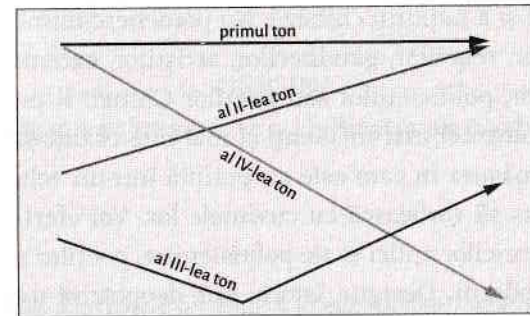
Pinyin este un ghid de pronunție relativ necomplicat pentru vorbitorii de limbi europene, cu câteva particularități:

X (ca în Xi Jinping) este pronunțat ca un ș; C (ca în Cáo Cǎo) este pronunțat ca un ț; Q (ca în dinastia Qin) este pronunțat ca un ci; Zh (ca în Zhōu Ēnlái) este pronunțat ca un j, dar cu limba curbată aproape de cerul gurii; iar Z (ca în Zūnyì) este asemenea unui dz.

În 1949, când PCC a preluat puterea, mai puțin de un sfert din populație știa să scrie sau să citească. Pentru încurajarea alfabetizării, au fost simplificate multe dintre cele mai utilizate 10 000 de caractere, inclusiv unele dintre cele 2 000–3 000 de caractere necesare pentru alfabetizarea de bază. Folosesc formele tradiționale, complexe, până când ajungem în 1949, iar ulterior, formele simplificate – cu excepția trimerelor la Taiwan și la Hong Kong, unde sunt încă în uz formele complexe.

Numele de familie chinezești precedă prenumele – Aì este numele de familie al artistului Aì Wèiwèi, iar Sīmǎ este numele de familie al istoricului antic Sīmǎ Qiān. Învățații, scriitorii și împărații purtau de regulă mai multe nume sau titluri pe parcursul vieții. Pentru a evita confuziile, le-am ales pe cele mai comune dintre ele, identificând împărații după titlurile lor regești („împăratul Qiánlóng“), folosind „doamnă“ pentru concubinele imperiale (soții secundare) de diferite ranguri și referindu-mă la scriitori prin pseudonimele lor.

„China“ și adjectivul „chinez“ se referă la China mai cu seamă într-un sens istoric sau cultural: China dinastiei Tang sau caligrafia chineză, de exemplu. Utilizez acronimul „RPC“ când mă refer în mod concret la Republica Populară Chineză, iar „China continentală“ pentru a indica acea parte a lumii chineze pe care PCC a guvernat-o în mod direct începând din 1949. „Hong Kong“ semnifică teritoriul care cuprinde insula Hong Kong, Kowloon și Noile Teritorii, cunoscut în mod oficial drept Regiunea Administrativă Specială Hong Kong a

Forma diacritice corespunde în mare tonului din putonghua – înalt și constant pentru primul ton, ascendent pentru al doilea și tot așa.

Republicii Populare Chineze. „Taiwan“ indică entitatea geografică și politică ce se autodenumește Republica Chineză și în privința căreia PCC insistă că trebuie să i se zică Taiwan, China.

Încă ceva: pluralul din „Marile Ziduri“ și din „Drumurile Mătăsii“ nu este o greșeală de tipar. Marile Ziduri sunt o serie de fortificații discontinue și uneori paralele, construite de-a lungul unor epoci istorice diferite. În același fel, au existat mai multe rute comerciale pentru mătase și pentru alte bunuri în vremurile antice, inclusiv una cunoscută drept Drumul Ceaului, avându-și punctul de plecare în sud-vestul Chinei, unde a fost cultivat ceaiul prima oară.

În scrierea unei istorii scurte, o persoană înțeleaptă ar putea să se concentreze asupra câtorva teme sau personalități-cheie. Eu nu sunt atât de înțeleaptă însă. Confruntându-mă cu decizia de face o alegere între persoane-cheie, evoluții economice și sociale, istorie militară și curente estetice și intelectuale, am ales... totul. Scot în evidență teme, evenimente și personalități despre care cred că ilustrează esența epocii lor și evoluția

civilizației și a națiunii chineze. Nu pomenesc numele tuturor împăraților, rebelilor, gânditorilor, artiștilor, excentricilor, inventatorilor, politicienilor sau poeților Chinei. Îi prezint însă pe unii dintre cei mai influenți și mai interesați dintre aceștia și, în măsura în care este cu putință într-un volum atât de scurt, îi las să vorbească cu cuvintele lor. Voi oferi citate din operele istoricilor antici și ale politicienilor, poeților și autorilor satirici moderni. Desigur, istoria este deopotrivă una a femeilor – așteptați-vă să întâlniți ceva mai multe femei în aceste pagini decât se pot găsi în alte istorii generale.

China conține o multitudine de lucruri. Nestăpânita ei complexitate este parte din grandoearea ei.

1

ORIGINI

Un ou eclozează și o civilizație se naște

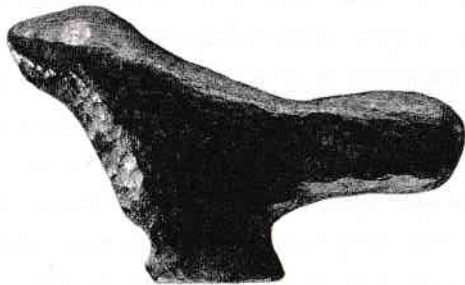
Cu multă, foarte multă vreme în urmă, ne spune o poveste chineză populară despre creație, haosul primordial s-a coagulat într-un ou, în care energiile cosmice complementare Yīn 陰 și Yáng 陽 s-au încheat în jurul unui gigant păros și încornorat pe nume Pángǔ. Au trecut 18 000 de ani. Pangu a eclozat din ou pe deplin format, ținând în mână o secure cu care i-a despărțit pe Yin și pe Yang. Yin a devenit pământul de sub tălpile sale, iar Yang, cerul. Pe măsură ce a crescut din ce în ce mai înalt, i-a împins pe cei doi din ce în ce mai departe unul de celălalt. După ce Pangu a murit, trupul i s-a preschimbat în pământ, sudoarea în ploaie și răsuflarea în vânt. Sângele i s-a revărsat sub chipul râurilor și mărilor. Ochii i-au devenit Soarele și Luna. Din părul său au răsărit plante și arbori, iar puricii din blană s-au transformat în animale și oameni.

Eonii au trecut în zbor. Zeități belicoase au pustiit cerurile. Și apoi Nūwā, fiica celestului Împărat de Jad, a dres văzduhul cu pietre colorate. Unii zic că Nūwa a fost cea care a creat oamenii, făurindu-i din lut.

ÎN URMĂ CU VREO 780 000 DE ANI, Fluviul Galben curgea mult mai aproape decât acum de locul pe care îl numim Beijing, creând o câmpie aluvionară fertilă. Porci mistreți, bivoli, oi și căprioare cutreierau luncile luxuriante care se întindeau pe

lângă cel de-al doilea fluviu ca mărime al Chinei, iar păsările cuibăreau în pădurile dese, pline de nuci și de pomi fructiferi. În grotile munților din jur, Omul de Pekin (*Homo erectus pekinensis*) și alți strămoși ai omenirii din Epoca Pietrei se adăposteau de tigri cu dinți-sabie, lupi, urși, pantere și alți prădători, coborând la șes ca să vâneze și să culeagă.

Două triburi, huá și xià, din care majoritatea etnică chineză han pretinde că se trage, s-au așezat în ținuturile de pe cursul mijlociu și inferior al fluviului. La un moment dat, acum vreo 13 000 de ani, unul dintre membrii acestora a cioplit o pasăre din os ars cu o lungime de doi centimetri, așezată în echilibru pe un pedestal – cea mai veche sculptură reprezentând un animal descoperită vreodată în Asia de Est.

Această pasăre cioplită, cea mai veche sculptură reprezentând un animal din Asia de Est, a fost găsită într-o grămadă de pământ lăsată în urmă de o echipă de muncitori care săpau un puț în Língjǐng, provincia Hénán, în 2020.

Agricultura a marcat începutul Epocii Neolitice (Noua Epocă a Pietrei). În nordul relativ arid, oamenii au cultivat mei, iar în solul roditor din sud, orez. Țăranii au crescut porci, oi și vite și au domesticit câini sălbatici. Și-au clădit case din chipici, din lemn tencuit cu lut sau din piatră. În unele locuri,

locuințele lor aveau ziduri din ceramică roșie lucioasă și acoperișuri din lemn și lut ars. Casele erau grupate în comunități îngrădite care, în cele din urmă, aveau să împânzească câmpiile centrale. Având mai mult timp liber, oamenii au meșterit boluri, cupe și instrumente muzicale din lut ars, decorându-le cu modele abstracte și cu figurine zoomorfe. Au cioplit din jad, peruzea și os bijuterii și obiecte pe care să le folosească în ritualurile de cult sau la înmormântări.

Un fragment de mătase din valea Fluviului Galben, cel mai vechi din lume, arată că chinezii practicau sericicultura – creșterea viermilor de mătase – încă din 3630 î.Hr. De la bun început, sericicultura pare să fi fost în mare măsură o activitate feminină, de la mărunțirea frunzelor de dud pentru hrănirea viermilor de mătase – larvele fluturelui *Bombyx mori* – până la culegerea coconilor de mătase și fierberea lor pentru a le desface firele înainte de a le toarce, vopsi și țese în pânzeturi.

În cele din urmă, mătasea avea să joace un rol important în diplomația și comerțul Chinei, dar și în modă, comunicații și artă (servind drept hârtie și pânză). Dar, înainte de toate, cum de i-a trecut cuiva prin cap să fiarbă coconii fluturilor de mătase?

Una dintre povești spune că Doamna Xílíng, principala soție a semilegendarului Împărat Galben, își sorbea ceaiul sub un dud, când un cocon i-a picat în ceașcă și a început să se deșire. Strângând firul scânteietor, și-a dat seama că era îndeajuns de rezistent ca să poată fi țesut.

Alte legende spun că soțul lui Xiling, Împăratul Galben însuși, a fost cel care și-a dat seama de treaba asta. Legende asemănătoare pun pe seama lui inventarea multor altor lucruri, de la căruțe, bărci, case de lemn și roata de olărit până la calendar, ba chiar și un nai din bambus la care reproducea cântul miticei păsări Phoenix (un totem al sudului, așa cum dragonul este cel